

**MEHNAT JARAYONIDA ISHLOVCHINING ISHLASH
QOBILIYATINI OSHIRUVCHI OMILLAR TAHLILI.**

Namangan muhandislik qurilish institute

**ANALYSIS OF THE FACTORS INCREASING THE WORKABILITY
OF THE EMPLOYEE IN THE LABOR PROCESS.**

Namangan Engineering Construction Institute

NamMQI o'qituvchisi: Yuldoshev Shaxboz Xoshimjon o'g'li

NamMQI o'qituvchisi: Isaboyeva Dilnoza Sahodaliyevna

NamMQI teacher: Yuldoshev Shakhboz Khoshimjon son

NamMQI teacher: Isaboyeva Dilnoza Sakhodaliyevna

Annatsiya

Ishlab chiqarishda mehnat sharoitini yaxshilash bo'yicha qilinadigan ishlarning samarali yakunlanishi, ya'ni ko'zlangan maqsadga erishish, mehnat sharoiti holatini to'g'ri tahlil qilishga va bu holatni alohida elementlar bo'yicha, hamda qandaydir bir ko'rsatkich bilan umumiy baholashga bog'liq.

Kalit so'zlar: Mehnat sharoitini, ish og'irligi, mehnat jarayoni

Аннотация

Эффективное завершение работ по улучшению условий труда на производстве, т.е. От достижения намеченной цели зависит правильный анализ условий труда и общая оценка этого состояния по отдельным элементам и по какому-либо показателю.

Ключевые слова: Условия труда, нагрузка, трудовой процесс.

Annotation

Effective completion of work on improving working conditions in production, i.e. achieving the intended goal, correct analysis of working conditions and overall assessment of this condition by individual elements and by some indicator depends.

Key words: Working conditions, workload, labor process

Mehnat sharoitini umumiy baholash ko'rsatkichi qilib hozirgi vaqtda "ish og'irligi" tushunchasi qabul qilingan. Bunga sabab mehnat sharoitini shakllantiruvchi elementlarning har xil, o'zaro turli yig'ma ta'siriga odam organizmining bir xilda qarshi ta'sirlanishidir. Odam organizmida og'irligi jihatidan bir xil bo'lgan o'zgarishlarni turli sabablar keltirib chiqarishi mumkin. Masalan, ma'lum bir og'ir o'zgarishning sababi, ma'lum bir holatda tashqi muhitning zararli omili, boshqa bir holatda o'ta aqliy va jismoniy yuklanish, boshqa bir holatda esa o'ta asab - emotsional yuklanishda

harakatning kamligi bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, ish og'irligi mehnat sharoitini shakllantiruvchi hamma elementlarning inson hayot-faoliyatiga, ish qobiliyatiga, sog'lig'iga va ishchi kuchini tiklashiga umumiy ta'sirini xarakterlaydi. Ish og'irligini bunday ta'riflash, uni jismoniy va aqliy mehnatni baholashda bir xilda qo'llash imkonini beradi.

Ish og'irligining darajasi to'g'risida odam organizmida yuz beradigan ta'sirlanishlar va o'zgarishlar bo'yicha hukm chiqarish mumkin. Pirovard natijada ular ishlovchilar mehnat sharoitini baholashning sifat ko'rsatkichlari bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Funksional tizimlarning zamonaviy fizik nazariyasiga asosan odam organizmining uchta funksional holatini farqlash mumkin ekan: normal holat; chegaraviy holat; patologik holat. Ularning har biri tibbiy-fiziologik va texnik- iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan aniqlab olinadigan o'ziga xos belgilarga ega.

Mehnat jarayoni vaqtida turli omillarning ta'siri ostida insonda yuqoridagi uchta holatning faqat bittasi yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun ularni ish og'irligining kategoriyalarini aniqlashda fiziologik daraja (shkala) sifatida qo'llash mumkin.

Yuqoridagi uchta holatga mos ravishda ish og'irligining uchta asosiy kategoriyasi aniqlangan. Keyingi izlanishlar natijasida esa ularning ichida yana uchta ish kategoriyasi aniqlandi:

- **birinchi kategoriya** – maqbul ishlab chiqarish sharoitida bajariladigan, maqbul darajadagi aqliy, asab-emotsional va fizik kuchlanishni talab qiladigan ishlar. Ish qobiliyati yuqori, unumdorlik katta, odam organizmi normal funksional holatda. Organizm reaksiyasi normal funksiyaviy holatning maqbul varianti holatida ekanligini ko'rsatadi;
- **ikkinchi kategoriya** – bu kategoriyaga yuzaga keladigan zararli va xavfli ishlab chiqarish omillari yo'l qo'yiladigan eng yuqori daraja (EYuD) va yo'l qo'yiladigan eng yuqori konsentratsiyalar (EYuK), ya'ni me'yoriy-texnik hujjatlar talablari darajasidan oshmaydigan ishlar kiradi. Bunda ishlovchining ishchanligi pasaymaydi, sog'liqda kasbga bog'liq bo'lgan salbiy o'zgarishlar butun ish faoliyati davomida kuzatilmaydi;
- **uchinchi kategoriya** – sog'lom odam organizmida chegaraviy holatga xos ta'sirlanishlar yuz beradi, ishlab chiqarish ko'rsatkichlari pasayadi. Ishlovchining mehnat sharoitini yaxshilash va dam olishini to'g'ri

tashkil qilish natijasida salbiy oqibatlar bartaraf qilinadi;

- **to‘rtinchi kategoriya** – sog‘lom odam organizmida zararli va xavfli ishlab chiqarish omillari ta’siri ostida chegaraviy holatga xos chuqurroq o‘zgarishlar yuz beradi. Odam organizmining ko‘pchilik fiziologik ko‘rsatkichlari, ayniqsa ish davri (smena, hafta) oxirida, yomonlashadi. Ishlab chiqarish omillari ta’siri ostida organizmda kasallanish oldi holati yuzaga keladi;
- **beshinchi kategoriya** – ko‘ngilsiz, noqulay mehnat sharoiti ta’siri ostida ish davri oxirida sog‘lom odam organizmida patologik funksional holatga xos ta’sirlanishlar yuz beradi. Yaxshi dam olishdan keyin u holat ko‘pchilikda o‘tib ketadi, ba’zilar esa kasb kasalliklariga va ishlab chiqarish bilan bog‘liq boshqa kasalliklarga aylanib ketishi mumkin;
- **oltinchi kategoriya** – o‘ta ko‘ngilsiz, noqulay (kritik) mehnat sharoitlarida bajariladigan ishlar natijasida odam organizmida patologik ta’sirlanishlar tez rivojlanadi, organizmda og‘ir buzilishlar yuz beradi.

Amaliy jihatdan ishlarni og‘irligi, zo‘riqish, zararliligi va xavfliligi jihatidan kategoriyalarga bo‘lish turli mehnat jarayonlarini solishtirish, mehnat sharoiti holatini baholash, kerakli va yetarli darajadagi sog‘lamlashtirish ishlarini aniqlash va belgilash, zararli moddalarning va omillarning eng yuqori yo‘l qo‘yiladigan konsentratsiya va chegaralarini aniqlash, qo‘shimcha pul to‘lash va boshqa ishlarni amalga oshirish uchun qilinadi.

1.1 – jadval Ish kategoriyalarining energiya sarfi bo‘yicha tasnifi

Ish turlari	Ishlarning ta’rifi	Energiya sarfi, J/s
1	2	3
Yengil-Ia	O‘tirib bajariladigan va kuch talab etilmaydigan ishlar	139 gacha
Yengil-Ib	O‘tirib, turib yoki yurib bajariladigan, ozroq jismoniy kuch talab qilinadigan ishlar	140-174

1.1 – jadval davomi

1	2	3
---	---	---

O'rtacha og'irlikdagi- Ila	Yurib, tik turgan yoki o'g'irgan holda yengil (1 kg gacha) buyumlarni surish va ozroq jismoniy faollik talab qiladigan ishlar	175-232
O'rtacha og'irlikdagi-IIb	Turib, yurib, kichikroq (10 kg gacha) buyumlarni tashib bajariladigan, ma'lum miqdorda jismoniy faollik talab qiladigan ishlar	233-290
Og'ir-III	Doimo og'ir yuklarni ko'tarish, tashish bilan bog'liq bo'lgan, katta jismoniy kuch talab qiladigan ishlar	290 dan oshiq

Xavfsiz va sog'lom mehnat sharoitlarini yaratishning asosiy yo'nalishlari va uslublari

Ishlab chiqarishda zararsiz va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish uchun quyidagilarni bajarish lozim: texnologiyani, ish tartibini va uslubini to'g'ri tanlash; ishlab chiqarish vositalaridan foydalanishni to'g'ri bajarish; qulay ish sharoitlarini yaratish; xom ashyolarni, yarim mahsulotlarni to'g'ri tanlash; ish o'rinlarini tashkil qilishni va jihozlashni to'g'ri bajarish; himoya vositalaridan oqilona foydalanish; xavfsizlik talablariga amal qilish; kasbiy tanlov o'tkazish va ishchilarni o'qitish; me'yoriy-texnik va texnologik hujjatlarga xavfsizlik talablarini kiritish va boshqa.

Texnologik jarayonlar atrof muhitni zararli chiqindilar, moddalar bilan ifloslantirmasligining chora tadbirlari o'tkazilishi kerak.

Texnologik jarayonlar yong'in va portlash xavfsizligi talablariga javob berishi kerak.

Texnologik jarayonlarni loyihalash, tashkil etish va o'tkazishda xavfsizlik talablari oldindan nazarda tutilishi shart. Buning uchun ishlab chiqarishda zararli ta'sirlarning oldini olish, ishdagi operatsiya va jarayonlarni o'zgartirish, ishlab chiqarishni avtomatlashtirish hamda unda masofadan turib boshqarishni qo'llash, gipodinamiyaga e'tibor berish, ishni oqilona tashkil etish va shu bilan bir qatorda og'ir mehnatni chegaralashni ham hisobga olish kerak. Shuningdek, ishlab chiqarishdagi xavfsizlik masalalari to'g'risidagi ma'lumotlarga, jarayonlarni boshqarish va nazorat qilish tizimiga, chiqindilarni zararlantirishga va chiqarib tashlashga, xavfli va zararli omillarni yuzaga keltiruvchi manbalarga alohida e'tibor qaratish kerak. Ishlab chiqarishda zararli va xavfli omillar mavjud bo'lsa sog'lom va xavfsiz mehnat sharoitlarini yaratish uchun quyidagilarni amalga oshirish ko'zda tutiladi: texnologik jarayonlarni kompleks mexanizatsiyalashtirish va

автоматlashtirish; texnologik jarayonlarni masofadan boshqarish; guruhiy himoya qilish vositalarini qo‘llash; zararli va xavfli omillar yuzaga keladigan texnologik jarayon va operatsiyalarni shunday omillar yuzaga kelmaydigan yoki kam jadallikda yuzaga keladigan texnologik jarayon va operatsiyalar bilan almashtirish; uskunalarni germetizatsiyalash; ishlovchilarda charchash, monoton va gipodinamiya holatlarini oldini olish uchun ratsional ishlash va dam olish tartibini o‘rnatish; mehnat og‘irligini chegaralash; texnologik jarayonlarda yuzaga keluvchi xavfli va zararli omillardan muhofaza qiluvchi va ishlab chiqarish uskunalarni avariyaaviy holatlarda o‘chiruvchi texnik, nazorat qilish va boshqarish tizimini joriy qilish; zararli va xavfli omillarni yuzaga keltiruvchi ishlab chiqarish chiqindilarini o‘z vaqtida bartaraf etish va zararsizlantirish

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Khoshimjon, Y. S., Olimjonovich, M. K., & Ibrahim, H. (2022). ASSESSMENT OF THE SEISMIC RESISTANCE OF BUILDINGS AND STRUCTURES AND METHODS OF CREATING ELECTRONIC TECHNICAL PASSPORTS. *Scientific Impulse*, 1(5), 163-166.
2. Khoshimjon, Y. S., & Olimkhan, I. I. (2022, December). GEOLOGICAL HAZARD EVENTS, EARTHQUAKES AND THEIR CONSEQUENCES. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 3, pp. 546-557).
3. Khoshimjon, Y. S., & Nurmira, M. M. (2023). EFFECTS OF HARMFUL AND TOXIC FACTORS OF PRODUCTION ON THE HUMAN BODY. *PEDAGOG*, 6(4), 476-483.
4. Атамирзаева, С. Т. (2023). ҲАЁТ ФАОЛИЯТИ ХАВФСИЗЛИГИНИНГ КОМФОРТ ШАРОИТЛАРИ, ИШЧИ ЎРНИНИ ЭРГОНОМИКАСИНИ ЎРГАНИШ ВА ЎҚИТИШ ТИЗИМИ. *PEDAGOG*, 6(4), 465-475.
5. Мамадалиев, Ш., & Юлдошев, Ш. (2021). СЕЛ ВА УНИНГ ОҚИБАТЛАРИ ХАМДА ЮЗАГА КЕЛИШ САБАБЛАРИ КЕЛИБ ЧИҚИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ. *Экономика и социум*, (4-2 (83)), 144-148.
6. Исабоева Д. С. и др. ЧИҚИНДИЛАРНИ ҚАЙТА ИШЛАШ МУАММОСИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ ТАХЛИЛИ //WORLD OF SCIENCE. – 2023. – Т. 6. – №. 11. – С. 50-56.